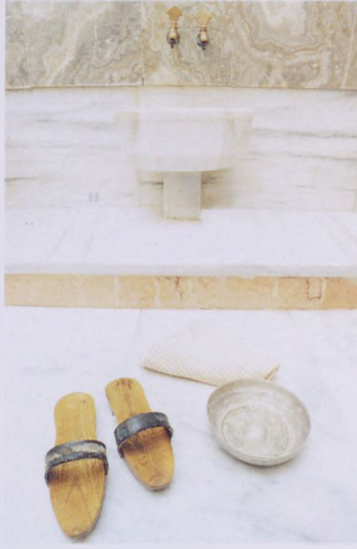

Bedenin tapınağı
Temples to The Body

HAMAM TURKISH BATHS

By EMEL ÇELEBİ* Photos ÇETİN KORKMAZ

Şehrin çılgın kalabalığının ortasında apayrı bir dünyadır hamam. Buraya her ayak basan kendini suyun ellerine teslim eder. Aslında gönüllü bir tut-saklıktır bu. Çünkü, su arındırır. Yalnızca bedeni değil, ruhu da... İçeri girer girmez soyunma odalarıyla çevrili, "camekan" denilen bölüm karşılar sizi. Burası hamamın en gösterişli yeridir. Ortasında bir çeşme, bazen de mermerden fiskiyeli bir havuz bulunur. Suyla buluşmazdan önce günlük giysiler buradaki özel odalarda bırakılır. Pamukludan hatta bazen de saf ipekliden yapılmış peştemale bürünür bedenler. İçeceklerin satıldığı, traşlık ve tuvaletin bulunduğu "soğukluk"tan sonra hamamın esas yıkanma yerine geçilir. "Sıcaklık" (harrare) denen bu bölümün kapısı suyla, sabun kokusuyla gelen dinginliğe açılır. Günlük kaygılar buharı delip buradan içeriye geçemez. Beden gevşer. Sınırlar de... Mermer bir kurnanın başına oturulur. Bakır hamam taşından dökülen sıcak sularla dalga dalga yayılan huzur adeta damarlara işler. Kubbedeki küçük yuvarlak camlardan dökülen tarısal bir ışık aydınlatır hamamı.

The Turkish bath or hamam is an atmospheric world all its own in the midst of the modern bustling city. Everyone who sets foot in here surrenders to the water in a voluntary form of captivity, for the process of purification of not just the body but also the soul.

Upon entering the door you find yourself in the camekan, a hall lined with changing cubicles. In an old-fashioned hamam this is the most impressive part, with a drinking fountain in the centre or sometimes a marble pool with a water jet. Before your encounter with water can start you must undress in one of the cubicles and wrap your body in a cotton or silk bathing cloth known as a pestimal. Then you are ready to go into the bath, which is reached through an antechamber called the soğukluk where there is a room for shaving, lavatories and a tea stall selling beverages.

When the door to the bath proper, known as the sıcaklık or harrare, opens you find yourself in a high room filled with the sound of splashing water, the scent of soap, and wafting steam through which daily concerns and worries cannot penetrate. In the gentle moist heat your body relaxes, and your nerves are soothed. You sit down at one of the marble wash basins which line the

Hamamlar, bugün tarihî ve turistik yönleriyle biliniyorlarsa da, yüzlerce yıl İstanbul halkının gündelik hayatında vazgeçilmez bir yer tuttu. / Hamams, or Turkish baths, for centuries played an important role in the daily lives of Turkish people, although today those in İstanbul city centre attract more tourists than serious bathers.

1741 yılında inşa edilen tarihi Çeşneli Hamamı, günümüzde turistler arasında hayli popüler bir mekan. Üstte, Çeşneli Hamamı'nın kafesi ve 'ılıklik' bölümü; altta, 19. yüzyılda İngiliz sanatçı Thomas Allom tarafından yapılan gravürü. / Çeşneli Hamam built in 1741 is popular with visiting tourists. Above left is the ılıklik or tepidarium, a room between the bath proper and the antechamber, and right is the café. The engraving below is by the 19th century English artist Thomas Allom.

Sonsuz loşluğu delen ince uzun ışık huzmeleri, tam ortadaki göbek taşının üstünde gün boyunca oynasır durur. Durmayın, alttan ısıtılan göbek taşına rahatça uzanın. Bir süre sonra derideki gözenekler açılır. Sert bir kumaştan yapılmış keseyle çıkagelen natırın (tellak) iş bilir ellerine kendinizi bırakın. Keselenmenin amacı vücuttaki ölü derilerin ovalayarak atılmasıdır. Bol bol su dökünüp sabunlandıktan sonra dileyene masaj yapılır. Ayak parmaklarından şakaklara hatta kışlara kadar yapılan masaj ve yıkanma faslı insana doğal olarak tatlı bir yorgunluk verir. İspanyol yazar Juan Goytisolo, bunu hayal edilmesi güç, dört dörtlük bir keyif durumu olarak tanımlıyor ve "parça parça sökülüp çözülmüş, yeniden birleştirilmiş, tepeden tırnağa sabunlanıp yıkanmış, kurulanmış, rahattatılmış bedenini" hamamdan çıkarken yepyeni bir elbise gibi kuşandığını söylüyor.

walls, and adjusting the temperature of the water to a delicious warmth, dip the copper bathing bowl into the basin and tip the water over your head and body. Waves of relaxation seem to pour right through you as the water ripples down.

From the score or more tiny circular glass lights in the dome an enchanted luminous light filters down into the bath. The long

narrow rays pierce through the dim heights of the dome and play all day long on the stone platform known as the göbek taşı in the centre of the room.

When you have finished washing stretch out on this platform, which is heated from beneath. Soon the heat will have opened the pores in your skin, and the bath attendant (known as a natır in a women's bath and a tellak in the male establishment) will come along carrying a bath glove made of coarse raw silk. Entrust your body to their skilled hands as they vigorously rub away the layer of dead skin, then soap and rinse you well. If asked they will go on to give you a massage. After being kneaded from top to toe on top of the relaxing effect of all that hot water you naturally begin to feel delightfully sleepy. The Spanish writer Juan Goytisolo describes this as a state of unimaginable bliss, and says that when he came out of the hamam his body which had been taken to pieces and put together again, soaped from head to foot, rinsed, dried, and relieved of tension felt like wearing a new suit of clothes.

Baths served as health centres among the ancient Greeks and have been an important part of daily life in Istanbul since Roman and Byzantine times. Under the Romans, Byzantines baths were more than places to wash, but social clubs where people met their friends and conversed or argued over politics. Like hippodromes and theatres they were places where people gathered to

Antik Yunan'da sağlık merkezi olan hamamların Roma ve Bizans dönemlerinden beri İstanbul halkının günlük hayatında büyük önem taşıdığı biliniyor. Ancak, bunlardan hiçbirini günümüze dek gelemedi. Roma dönemi ve Bizans İstanbulu'nun ilk yüzyıllarında (IV. ve VII. yüzyıllar arası) hamamlar toplumsal mekanlardı. Halk yalnızca yıkanmak için hamama gitmezdi. Sohbet edilen, hatta siyasal tartışmaların yapıldığı yerler olan hamamlar, hipodrom ve tiyatrolar gibi halkın dışı dönük, sosyal yaşamını simgeliyordu.

Osmanlı dönemi boyunca İstanbul'da çok sayıda hamam inşa edilmişti. Hamam, Türk toplumunda da -aynı kahvehaneler gibi- insanların bir araya gelip sohbet ettikleri yerlerdi ve özellikle 15. ve 16.

yüzyıllarda, günlük hayatta büyük önem kazanmaya başladı. Bu dönemde hamamlar hem toplumdaki tabakalaşmanın yansıdığı, hem de bu tabakalar arasında iletişimin sağlandığı merkezlerdi.

Evlerde bugünkü gibi su tesisatının, banyoların olmadığı o günlerde İstanbullu bir aile için hamama gitmek adeta bir törendi. Bütün hayatı, evi, ailesi, komşu ziyaretleri ve çarşı-pazara gitmekle sınırlı olan kadınlar için hamama gitmek büyük bir eğlenceydi. O gün çocuklar, eş-dost hatta komşularla beraber sabahın erken saatlerinde gidilen hamamdan ancak gün batarken dönerdi kadınlar. Öğle vakti yıkandıktan sonra çıkınlar açılır, özel olarak hazırlanan zeytinyağlı dolmalar, turşular, börekler yenilir, şerbetler içilirdi.

Bu dönemde, günlük hayatta kadınla erkek arasında yaşanan kaçgöç, Osmanlı hamamlarının mimarisinde de kendini gösteriyor. Çıplak teni suyla buluşturan ve bu yüzden erotik çağrışımlar yapan hamamlarda kadınla erkeğin bir arada yıkanması düşünülemezdi elbette. Bu nedenle kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı bölümleri olan "çifte hamamlar" inşa edildi. Erkekler bölümünün işlek, ana caddeye

enjoy themselves. This social aspect of the bath continued into Ottoman times, when large numbers of hamams were constructed all over the empire. Now people gathered together either in the Turkish bath or in coffee houses.

The ritual of the weekly expedition to the bath house involved elaborate preparations. Only the rich could afford the luxury of a private hamam supplied with hot running water attached to their homes, so the majority of families went to the public baths. For women, in particular, whose lives were confined to their homes, families, visits to neighbours and shopping, a day spent at the bath was an entertaining occasion to be looked forward to from week to week. The women and children of the family, perhaps with their friends or neighbours, set out early in the morning for the neighbourhood bath carrying their bundles of clean clothes and a picnic of stuffed vegetables, pickles, savoury pastries and sherbet. After spending a leisurely morning washing, this delicious food prepared the previous day was spread out in the antechamber. The remainder of the day would be spent dressing the hair, napping and chatting, and then towards sundown the party would make its way home.

The seclusion of women which was practised so strictly in Ottoman towns and cities was reflected in the architecture of the hamam. Naturally it was unthinkable that men and women

En üstte, Cağaloğlu Hamamı'nın giriş bölümü; üstte, 1715 yılında inşa edilen Galatasaray Hamamı'nın soğukluk bölümü görülüyor. / Top, the entrance hall of Cağaloğlu Hamam. Above, the soğukluk or antechamber of Galatasaray Hamam, built in 1715.

İlk inşa edildiği dönemde, sadece erkeklere hizmet veren Galatasaray Hamamı'na sonradan bir de kadınlar bölümü eklendi. Galatasaray Hamamı, bugün İstanbul'da faaliyet gösteren önemli tarihî hamamlardan biri. / Galatasaray Hamamı was originally built for men only, but subsequently a section for women was added. Today this hamam is one of the foremost historic baths still in use.

bakan gösterişli kapısı hamamın vitrininde yer alırken, kadınlar kapısı alçak gönüllü bir ara sokağa açılırdı. Bu kapıların kadın ve erkeklerin hama- ma girip çıkarken birbirini görmeyecekleri şekilde yapılması mimari bir ustalık sayılırdı. Bu dönemde yalnızca erkekler ya da kadınlar için yapılan "tek hamam"lara da rastlanıyor.

Evliya Çelebi, yaşadığı çağda İstanbul'da 151 hamam olduğunu söyler. Hamamların bu denli çok olmasının bir nedeni, iyi gelir getirmeleriydi. Ama, sayıca giderek artmaları inanılmaz ölçüde su ve odun tüketimini de beraberinde getirmişti. Bu yüzden 18. yüzyılda hamam sayısını azaltmak için çeşitli önlemler alınmaya başlandı. Osmanlı İstanbulu'nun en eski hamamı Fatih döneminde yaptırılan İrgat Hamamı'dır. Bugün hâlâ ayakta duran Bahçekapı'daki Yıldız Dede Hamamı ise Bizans dönemine ait tarihî kalıntılar üzerine inşa edilen tek hamam olma özelliğini taşıyor. Kent merkezlerinde kurulan hamamlardan biri Ayasofya ile Sultan Ahmet Camii arasında bulunan Haseki Hürrem Sultan Hamamı'dır. Şimdi, yerinde halı satılan bir mağazanın bulunduğu hamamın yakınlığında Bizans zamanından kalma ünlü Zeuksippos Hamamı'nın kalıntıları bulunmuştu.

Yerebatan Sarayı'nın biraz ilerisinde ise gerek barok özellikler taşıyan mimarisi, gerekse dansözlü, yemekli eğlenceleriyle bugün turistler arasında hayli popüler olan Cağaloğlu Hamamı bulunuyor. 1741'de yaptırılan hamam, artan su ve odun tüketimi nedeniyle 1768'de büyük hamamların yasak-

should bathe together, so either baths catered entirely for one of the sexes, or large double baths known as çiftle hamam were built with separate sections for men and women. The men's section of the latter had a large ornate entrance opening onto the main street, while the women's section had a plain one opening modestly onto a side street.

The 17th century Turkish traveller and writer Evliya Çelebi recorded that there were 151 hamams in Istanbul. A bath house was a lucrative source of income, which may explain why so many were built. Their consumption of water and fire wood for the furnace rose to such heights that in the 18th century the government took measures to restrict their numbers.

Let us take a brief look at some of the most notable of Istanbul's Turkish baths. The oldest in the city is the İrgat Hamam built during the reign of Mehmed the Conqueror (1451-1481), while the only hamam to have been built on the foundations of an earlier Byzantine bath is Yıldız Dede Hamam in Bahçekapı. One of the most magnificent of all hamams is the 16th century Haseki Hürrem Sultan Hamam situated between Haghia Sophia and Sultan Ahmed Mosque. This hamam is no longer in use, instead housing a carpet shop. Excavations nearby revealed the remains of the famous Byzantine Zeuksippos Bath.

Just past the great underground cistern known as Yerebatan Sarayı is Cağaloğlu Hamam, whose baroque architecture and bath 'tours' with belly dancing and dinner inclusive have made it a popular tourist attraction. This hamam was built in 1741, the last to be built

Galatasaray Hamamı'nın soğukluk bölümünde havuzbaşı sohbeti (üstte) ve hamamın sıcaklık bölümünde yer alan göbek taşı. / Conversation around the pool in the soğukluk of Galatasaray Hamamı (above), and the göbek taşı, or heated stone platform in the centre of the bath.

lanmasından önce yapılan en son hamam olma özelliğini taşıyor. Bir diğer önemli hamam, Divanyolu üzerindeki Çemberlitaş Hamamı. 1584 yılında, Mimar Sinan tarafından yapılmış. İçindeki bezemeleriyle ünlü olan hamamın Sultan Abdülaziz dönemindeki yol yapımı çalışmaları sırasında kadınlar bölümünün camekan kısmının bir parçası kaldırılmış. İstanbul'un bugün faaliyette olan önemli tarihî hamamlarından biri de, Beyoğlu'ndaki Galatasaray Hamamı. 1715'te yalnızca erkekler için inşa edilen hamama, sonradan küçük bir kadınlar bölümü de eklenmiş. Galatasaray Hamamı, İstanbul'un turistik belgeli tek hamamı olma özelliği de taşıyor. Bu büyük hamamların çoğunun internete birer siteye sahip olduğunu da eklemeyim. Modern yaşamın getirdiği başdöndürücü hız yüzünden hamam kültürü artık unutulmaya yüz tutmuş olsa da, halen "gerçek bir temizlik" için hamama gidenler var. İstanbul'a yolunuz düşüp de gerçek bir arınmaya ihtiyaç duyduğunuzda siz de kendinizi en yakın "sıcaklık"a atmaktan çekinmeyin.

before the construction of large hamams was prohibited in 1768. Çemberlitaş Hamamı on Divanyolu was built by the celebrated Ottoman architect Mimar Sinan in 1584 and is famous for its interior decoration. Part of the camekan of the women's section of this hamam was knocked down to make way for a road during the reign of Sultan Abdülaziz (1860-1876). A hamam of historic importance which is still in use today is Galatasaray Hamamı in Beyoğlu. This hamam was constructed in 1715 for men only, although later on a small women's section was added. It is also unique as the only hamam in İstanbul to have been awarded a certificate by the Ministry of Tourism. However, it

is not unique in having a website. You may be as surprised as I was to learn that most of these large hamams are on the Internet.

The dizzying speed of modern life has made the leisurely hamam bath a luxury few can spare time for today. But there are still some Turkish people who go regularly for 'a real bath'. Next time you are in İstanbul and want to feel that lightness of being which only a Turkish bath can impart, then take time out from sightseeing for a few hours and head for the nearest hamam.

* Emel Çelebi, gazeteci.

* Emel Çelebi is a journalist.

